

Prikazi, ocjene, osvrti

Milena Žic Fuchs, *Kognitivna lingvistika i jezične strukture: engleski present perfect*, Biblioteka Jezični priručnici, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009. (235 str.)

Naslov ove knjige sažimlje osnovne ciljeve i sadržaj kojim se knjiga bavi, ali se iza toga naslova krije vrlo složena struktura te dosljedna i pomno primijenjena metodologija istraživanja.

Glavni je cilj istraživanje i određivanje vrijednosti (funkcije i značenja) sustava engleskih (ličnih, finitnih) glagolskih oblika koji se po tradiciji u gramatikama označuju nazivom *present perfect*. Ne samo što je potpuno ovladavanje uporabom dotičnih glagolskih oblika jedan od osnovnih kriterija za dobro poznavanje engleskoga (tzv. »idiomatsko znanje«, znanje izvornih govornika), nego su se pitanjem definiranja toga skupa oblika bavili najveći autoriteti u proučavanju engleskoga jezika, a da ipak do danas nema za *present perfect* definicije koja bi to pitanje riješila bez ostatka, niti postoji definicija koju bi prihvatili svi lingvisti (ili barem većina njih) koji se sustavno engleskim bave. *Present perfect* ostao je do danas jedan od najspornijih dijelova opisa engleske gramatike. Taj se podsustav glagolskih oblika promatrao i razvrstavao kao glagolsko vrijeme, kao glagolski vid (aspekt) ili pak kao kombinacija vremena i aspekta, a ni u jednom predloženom rješenju takve odrednice nisu bile do kraja i bez ostatka objašnjene. Autorica je zato sebi stavila u zadaću sustavno kritički razmotriti sve relevantno što je o toj temi u dosadašnjoj literaturi rečeno, da bi na kraju predložila svoj pogled na to pitanje.

Svojom knjigom »Znanje o jeziku i znanje o svijetu« (1991) autorica je svojedobno u hrvatsku lingvističku znanost uvela tada novi smjer u lingvistici poznat pod naslovom *kognitivna lingvistika*, a do danas je na tom polju ostala najrelevantniji istraživač u Hrvatskoj (s nekoliko vrlo solidno formiranih učenika i nastavljača) i ujedno jedno od značajnih imena u međunarodnoj kognitivnoj lingvistici. Pojednostavnjena shvaćanja sklona su kognitivnu lingvistiku promatrati kao jedinstvenu i kompaktnu metodološku struju u modernoj lingvistici. Sama narav i razvoj toga smjera (riječ je o samo jednoj od kognitivnih znanosti) uvjetovali su da među istraživačima kognitivistima postoji niz paralelnih tokova pa je autorica, među ostalim, vrlo jasno pokazala kako jedinstvena kognitivna lingvistika ne postoji, nego 'supostoje kognitivne lingvistike'. To se najbolje vidi iz minuciozne analize kognitivističkih stajališta o podsustavu *present perfect* u engleskome, među kojima nerijetko postoje velike razlike. Tako je pomnom analizom jednoga konkretnog problema engleske gramatike autorica uspjela dati kritički prikaz (ocjenu) razvoja suvremene kognitivne lingvistike u posljednjih dvadesetak godina i njezina današnjega stanja. Kada se govori o složenosti pristupa, treba imati na umu da autorica dosljedno vodi računa o metodama i kriterijima (»tradicionalne«) strukturalne lingvistike (od Saussurea dalje), o postavkama velikih predstrukturalista (npr. O. Jespersen),

kao i o paralelnim usmjerenjima suvremene lingvistike kao što su pragmatika (pragmalingvistika) i kontrastivna analiza.

Knjiga je podijeljena u dvanaest osnovnih poglavlja, kojima je na kraju dodan i bogat popis upotrijebljene »Literature«, a popraćena je kratkim »Predgovorom«.

U prvom poglavlju (1. Uvodne napomene) ukratko se izlažu temeljni ciljevi kontrastivne (englesko–hrvatske) analize koja olakšava uočavanje različitosti među sustavima i sustavniju njihovu obradbu, ali se upozorava na opasnost od fragmentacije činjenica i na nedostatnost opisa pojedinih pojavnosti. Prikazuju se zatim problemi prošlih glagolskih vremena u engleskom i položaj *present perfecta* u engleskome glagolskom sustavu, s osnovnom dilemom: vrijeme ili aspekt. Upozorava se potom na heterogenost pojma glagolsko »vrijeme« u različitim jezicima, kao i na nejedinstvenost poimanja kategorija glagolskog aspekta (vida); slavenski aspekt posve je specifična pojava po svojoj eksplicitnosti (i po visokom stupnju gramatikalnosti), a s tom se pojavom ne daju mehanički poistovjetiti pojave koje se u drugim jezicima označavaju etiketom aspekt (izdvojive najčešće samo na razini leksika, a ne uvijek i gramatike). Autorica upozorava na golemu literaturu koja postoji o glagolskom vremenu i glagolskom aspektu i upozorava na opasnosti od preuzimanja klišeiziranih shvaćanja tih kategorija, ili pak na opasnost od prosuđivanja pojava jednoga jezika po analogiji s nekim drugim jezikom (na što je svojedobno vrlo lucidno upozoravao F. Boas). Kako god bilo, engleski trajni (continuous) oblici mogli bi se protumačiti kao aspekt.

Drugo poglavlje (2. *Present perfect*) posvećeno je podrobnom opisu toga oblika samoga za sebe i u kontrastu s hrvatskim, zatim je (kritički) prikazano kako se *present perfect* opisuje u engleskim gramatikama (naravno samo u znanstveno i teorijski relevantnima) da bi se zatim došlo do prikaza (takoder analitičko–kritičkoga) *present perfecta* u teorijskim lingvističkim raspravama, s tim da se podrobnije izlaže pristup prema kojemu se *present perfect* promatra kao sustav oblika u kojem se ističe »relevantno za sadašnjost« (po toj je značajki u jasnoj oprjeci prema preteritu), a za nj se daju izdvojiti četiri osnovne vrste (tipa): *perfekt ishoda*, *iskustveni perfekt*, *perfekt trajne situacije* i *perfekt bliske prošlosti*.

U trećem se poglavlju (3. Temeljne postavke kognitivne lingvistike) izlažu široki okviri toga smjera u lingvistici, s tim da je svim tokovima kognitivne lingvistike osnovno polazište da je značenje osnovna potka jezika, a s tim u vezi prikazuje se kako pojedini kognitivni lingvisti gledaju na značenje. Slijedi nakon toga kritička analiza nekoliko kognitivističkih pokušaja rješavanja pitanja *present perfecta*, s posebnim obzirom na odnos 'uporabe' i 'značenja' (s ilustrativnim tablicama i grafikonima) i tumačenjem nekoliko ključnih termina iz kognitivističkih radionica (omedenost, teličnost i sl.), da bi se na kraju analizirala uporaba *present perfecta* prema četiri ranije navedena tipa *present perfecta*. To je podloga za sustavnu analizu pojedinih aspekata u idućim poglavljima.

Središnje i jedno od najopsežnijih poglavlja ove analize nedvojbeno je četvrto poglavlje (4. Prema značenjima *present perfecta*) u kojem se analitički razmatraju sve značenjske sastavnice *present perfecta* (i njegovih tipova) te kritički izlažu stajališta drugih lingvista koji su se tim pitanjem bavili. Raspravlja se takoder o ulozi situacije u određenju *present perfecta* itd., da bi se na kraju još

iscrpnije analizirala viđenja *present perfecta* u kognitivnoj gramatici i u konstrukcijskim gramatikama (s nizom grafičkih shema) te pitanje odnosa vremena i aspekta u *present perfectu*, kao i niz pojmova što ih takve gramatike pri analizi tih oblika rabe (teličnost – ateličnost, aspekt razvojnih faza, konvencija, idiomatsko značenje, relevantno za sadašnjost, odnosno uključenost/neuključenost sadašnjega trenutka itd.). U zaključnom dijelu toga razdjela daje se iscrpan opis značenja *present perfecta* prema navedenim tipovima u gramatikama, dakako s autoričnim kritičkim komentarima i znanstvenim odmakom.

Sva četiri osnovna tipa *present perfecta* (perfekt ishoda, iskustveni perfekt, perfekt trajne situacije i perfekt bliske prošlosti) konvencionalizirane su realizacije 'relevantnog za sadašnjost' (kao vrlo općenitoga pojma koji se veže uz SADA, trenutak govorenja) pa je tomu pitanju posvećeno kratko ali ključno peto poglavlje (5. *Relevantno za sadašnjost* u značenjima *present perfecta*).

Drugo opsežno i razgranjeno poglavlje jest šesto (6. Suodnosi četiriju značenja *present perfecta*), a u njemu se detaljno istražuju suodnosi između četiriju značenja *present perfecta*, odnosno između četiri osnovna tipa toga sustava oblika. Ta analiza pokazuje koliko je semantika bitna za definiranje gramatičkih kategorija i koliko se pomnom raščlambom značenja gramatički elementi mogu objasniti. U tom se razdjelu usporednom analizom različitih tipova pokazuje ne samo što je svim tipovima zajedničko a što ih razdvaja (razlikuje), nego se pokazuje i to koji su od njih središnji, koji pak periferni u sustavu (na što upućuju i podaci o učestalosti i zastupljenosti u tekstu). Sve su te raščlambe proučene izvrsno izvedenim shematskim prikazima koji sve izloženo dodatno rasvjetljavaju, odnosno čine zornijim.

Kratki sedmi razdio (7. *Present perfect* kao radijalna kategorija?) raspravlja o tom je li moguće govoriti o *present perfectu* kao kategoriji koja je organizirana oko prototipnoga značenja. Obrazlažući pitanje čestotnosti kao jednoga od kriterija za prototipnost, i izlažući svoje kritičke sudove o podacima iz literature, detaljno izloživši i objasnivši i sve ostale relevantne kriterije, dolazi do zaključka da su perfekt ishoda i iskustveni perfekt (koji su komplementarni) zajedno značenjska jezgra *present perfecta*, a na tu se jezgru nadovezuju ostala značenja. Kako god bilo, i u slučaju gramatičkih pojavnosti može se govoriti o organizaciji kategorije oko prototipa, odnosno o radijalnim strukturama. Zoran dijagramski prikaz upućuje na temeljnu značenjsku hijerarhiju, stupnjevitost pak hijerarhija proizlazi iz značenjski povezanih parova, koji svoj osobiti suodnos ostvaruju slijedom sličnosti i razlika kao inherentnih opozicijskih odnosa (takvo je viđenje nasljeđe praškoga strukturalizma na saussureovskoj podlozi). Autoričina analiza uvodi novu vrstu značenjske povezanosti unutar značenja jedne (gramatičke) kategorije.

Osmo se poglavlje (8. Teorijske implikacije) bavi razmatranjem teorijskih implikacija dosadašnjih analiza na još apstraktnijoj (općelingvističkoj) razini. Pritom se uočavaju sličnosti i razlike u pristupu značenju u kognitivnoj lingvistici i u europskom strukturalizmu, s tim da se među razlikama ističe ona između pojma paradigmatičkih odnosa (u europskom strukturalizmu) te radijalne kategorije i konstrukcijske mreže (u kognitivnoj lingvistici), što pak onda dovodi i do različitog viđenja samoga značenja. Daju se vrlo jasno izložene i argumentirano objašnjene kritičke analize pogleda pojedinih strukturalista (npr. E. Coseriu). Nakon raščlambe pojedinih pristupa, donosi se analiza značenja

present perfecta (i njegovih sastavnica), da bi se došlo do zaključka da je svako značenje *present perfecta* konvencionalizirano viđenje situacije, tj. njezino konvencionalizirano opojmljivanje, a četiri značenja (ranije spomenuta) izranjaju kao vrlo složena značenjska mreža u kojoj ulogu glavne poveznice igraju opozicijski odnosi. Uz kritiku nekih najznačajnijih kognitivističkih autora, autorica ističe da su sličnosti i razlike integralni dio raščlambe, te da sastavnica 'jezičnoga znanja' nedostaje u mnogim kognitivističkim istraživanjima. Kako god bilo, autoričina analiza pokazala je važnost opozicijskih odnosa, i to na svim razinama značenjskih struktura. Zahvaljujući tomu, upotpunila se slika *present perfecta* kao slika složene umrežene kategorije, ali i slika suodnosa *present perfecta* s drugim gramatičkim konstrukcijama, premda sve to ne znači odustajanje od temeljnih načela kognitivne lingvistike. U zaključnom se dijelu obrazlaže stupnjevitost kategorija kao značenjska odrednica, pa i stupnjevitost *present perfecta*.

Kako je u prethodnoj analizi odnos između značenja i pragmatike (proučavanje područja između semantike, sociolingvistike i izvanjezičnoga konteksta) imao značajnu ulogu u određivanju konvencionalnih značenja *present perfecta*, iduće (deveto) poglavlje (9. Značenje i pragmatika) sintetički se bavi tim odnosom, pogotovu što se u radovima pojedinih autora uloga pragmatike tumačila na različite načine. Iako jednoznačnoga odgovora na ta pitanja nema, autorica na nekoliko analiziranih slučajeva pokazuje kako takav tip proučavanja, na primjerima iz konkretnih jezika, ima itekako svrhe i smisla.

U desetom se poglavlju (10. *Present perfect* – aspekt ili glagolsko vrijeme?) na neki način sumiraju rezultati dosadašnje analize. Na temelju prethodnih razmatranja i dodatnih uvida ističe se kako perfekt ishoda i iskustveni perfekt određuje dvoslojna aspektualnost, izražena spregom glagolskih izraza i 'aspekta gledišta', pa ni već spomenuto SADA nije vremensko uporište u smislu vremenske segmentacije, nego točka iz koje se gleda unatrag (svako tumačenje uloge 'sadašnjeg trenutka' ključ je različitih interpretacija *present perfecta*). Iako ostaju obilježeni 'aspektom gledišta', druga dva tipa (kojima je učestalost znatno manja) poprimaju neka obilježja i svojstva glagolskih vremena. Nakon pomne analize gramatičkih značenja i osvrt na literaturu (npr. Ö. Dahl), ističe se da su u engleskom aspekatska značenja 'skrovita' jer nisu morfološki obilježena, a s toga je gledišta slavenski aspekt iznimka.

Polazeći od prethodnih spoznaja, jedanaesto poglavlje (11. Implikacije za kontrastivnu analizu), kao posljednje u raščlambenom nizu, nastoji stvoriti teoretske okvire za suodnos engleskoga *present perfecta* i odgovarajućih hrvatskih ekvivalenata, a sve je to ilustrirano pažljivo odabranim primjerima u kojima se i praktički ističu podudarnosti i razlike između hrvatskoga i engleskoga. Kao što pokazuje problematika koja se zorno odražava u izboru primjera (s ekvivalentima na hrvatskome), analiza što je donosi ova knjiga bit će od velike koristi predavačima i piscima udžbenika engleskoga jezika te prevoditeljima, ali upućuje i na to da onaj tip istraživanja koji je ovdje zacrtan svakako treba nastaviti.

Posljednje (dvanaesto) poglavlje (12. Umjesto zaključka) ističe da je glavna poluga, ali i poveznica ove knjige raščlamba *present perfecta*, koji se promatra kao složena umrežena kategorija. Kloneći se teorijske i metodološke isključivo-

sti, autorica ističe da je prikazala i vrjednovala različite teorijske pretpostavke i tumačenja o *present perfectu*, od tradicionalnih predstrukturalističkih i strukturalističkih do najsuvremenijih kognitivističkih, te prikazala angloameričku tradiciju tumačenja aspekta, u takvu jeziku kakav je engleski, sa skrovitim aspektualnim kategorijama. Svojim istraživanjem utrla je put daljnjemu rasvjetljavanju odnosa između značenja i pragmatike te stvorila podlogu za sustavniju kontrastivnu (supostavnu) analizu *present perfecta* (engleski, s njegovim mogućim ekvivalentima u hrvatskome). Na teorijskoj razini, posebice što se tiče odnosa jezika i mišljenja, istaknute su poveznice između rane američke lingvistike i strukturalizma na jednoj strani te kognitivne lingvistike na drugoj. Autorica i ovdje, kao i kroz cijelo izlaganje, ističe kako i najznačajniji teoretski konstrukti u modernoj lingvistici nerijetko nalaze ishodište u djelima velikih lingvista proteklih razdoblja (O. Jespersen, F. Boas, B. L. Whorf i dr.), pa je u razmatranju pitanja kojima se lingvistika danas bavi uvijek korisno osvrnuti se na to kako su na njih gledali prethodnici i preteče. Istodobno se ističe da neka pitanja i dalje ostaju otvorena (poglavito ona vezana uz teorijske postavke kognitivne lingvistike; u ovom zaključku ukratko se nastoji odrediti današnje stanje i perspektive razvoja kognitivne lingvistike) pa se zacrtavaju buduća istraživanja i naznačuju moguće zaprjeko. Važno mjesto u zaključnom dijelu zauzimaju razmatranja o ulozi značenja u tumačenju gramatičkih pojavnosti, a ističe se sprega glagolskih izraza i aspekta gledišta (sastavnica, dijelova značenja) kao temeljne odrednice značenjima *present perfecta*, ističući pritom da unutar jezičnoga sustava značenje funkcionira kao cjelina. Upućuje se na to da buduća istraživanja moraju, na teorijskoj razini, osvjetliti odnos između jezika i pojmovnog ustroja te odnos između mišljenja i jezika, ali istodobno treba raditi na pronalaženju empirijskih potvrda.

Knjiga se zaključuje iznimno bogatim popisom korištene literature (224 jedinice), koji jasno pokazuje da je »kognitivističkih« razmišljanja o jeziku bilo i znatno prije »službene« pojave kognitivne lingvistike te da se u raščlanjivanju pojedinih jezičnih kategorija može utvrditi određen razvojni slijed.

* * *

Ova knjiga ponajprije je teoretsko djelo koje se trudi i uspijeva postavljena pitanja riješiti pomnom i dosljednom primjenom određene metodologije lingvističkoga istraživanja, vodeći računa više o koherentnosti vlastitoga pristupa nego o vezanju uz ovaj ili onaj lingvistički smjer. Iako u osnovi zamišljena kognitivistički (s punom sviješću da je tzv. kognitivna lingvistika zapravo niz supostojećih, manje ili više kognitivistički usmjerenih, pravaca suvremene lingvistike koji se nerijetko među sobom prožimaju i preslojavaju), knjiga se oslanja na široku lepezu pristupa i spoznaja, od europskoga i američkog strukturalizma, pa i velikana predstrukturalističke lingvistike, do pragmatike i kontrastivne lingvistike. U tom smislu knjiga će naići na interes svakoga »mislećeg lingvиста« koji ne želi gotove recepte za stvaranje vlastitih predodžaba o jeziku i jezičnim kategorijama nego ga zanimaju ponajprije kriteriji i metode na temelju kojih može osmisliti vlastiti pristup jezičnim pitanjima. Po dosljednosti, sustavnosti i metodičnosti (čistoći metodologije) knjiga će biti dragocjena osobito slu-

šačima poslijediplomskih i doktorskih studija lingvistike jer pokazuje kako se analizi jezičnih pitanja mora i može učinkovito pristupiti. Iako je tekst vrlo zgusnut (nikako nerazumljiv i »težak«), izvrsno će doći i svakomu studentu dodiplomskih i diplomskih studija koji se ozbiljno zanima za teoretske probleme lingvistike (posebice kognitivne).

Svi koji su se u praksi sudarili s teškim pitanjem engleskoga *present perfecta* (kao učenici i studenti, kao predavači ili kao povremeni korisnici engleskoga) ovdje će naći objašnjenja svih bitnih dvojbi i mnogobrojna praktična rješenja svojih nedoumica. To znači da će knjiga biti više nego korisna svakomu tko se zanima za mehanizme i značenjsku pozadinu funkcioniranja *present perfecta*, naravno ako je spreman na određen napor koncentracije. Specifični i iznimni slavenski (gramatički) aspekt na koji su naši govornici (pa i lingvisti) navikli, ili pak 'leksički aspekt' nekih jezika, neće učiniti izlišnim čitanje ove knjige. Koliko god *present perfect* odudara od standardnoga slavenskog aspekta, suočavanje s činjenicama u ovoj analizi (i zaključcima) može samo obogatiti njegovo spoznavanje i poimanje. Uostalom dovoljno je pogledati definicije aspekta što ih daju lingvisti za različita govorna područja (i na različitim govornim područjima) pa da se vidi kako je aspekt u starohebrejskom, latinskom, starogrčkom, njemačkom itd. nerijetko prilično različito definiran, kako su razlike među aspektima tih jezika nerijetko velike, a ipak je riječ o aspektu. To samo pokazuje kako nije metodološki ispravno kriterije i kategorije jednoga jezika mehanički prenositi i primjenjivati na drugi.

* * *

Knjiga koju ovdje ocjenjujemo plod je izvanrednoga znanstvenog napora koji je doveo do značajnih teoretskih spoznaja o metodologiji analize gramatičkih značenja, o naravi jezičnoga značenja, o ulozi opozicija u jeziku, ne samo u okviru kognitivnih lingvističkih usmjerenja nego i u okviru lingvistike općenito. Knjiga je ujedno značajan prinos poznavanju kategorije engleskoga *present perfecta*, koji je nerijetko jedna od osnovnih teškoća svakomu tko nije izvorni govornik engleskoga.

August Kovačec